

L'avaluació analítica i integrada dels recursos territorials turístics als parcs naturals¹

JUAN BAUTISTA FERRERES BONFILL

OUAFABE ABDELOUAHAB REDDAM

Universitat Jaume I

(Laboratori d'Estudis, Ordenació i Planificació d'Espais Turístics)

Introducció

En l'actualitat tot i que es mantenen les tipologies turístiques més tradicionals, es constata una valoració cada vegada major de la demanda cap al contacte amb la naturalesa així com la riquesa patrimonial i cultural, en compensació a la vida en la gran ciutat (Rifkin, 2000) i on el turisme té un paper important en la conservació del medi i la vertebració del territori.

Sobre aquestes noves dinàmiques de producció i hàbits de consum, les iniciatives turístiques estan necessitades de models o metodologies de caràcter sistèmic integrades a les seues característiques territorials i socioeconòmiques, que incidisquen a través de la seua cohesió en el desenvolupament sostenible (López, 2008), i doten així de major competitivitat els destins a través dels productes oferits.

Sota aquest plantejament sistèmic, el producte turístic ve conformat pels recursos territorials turístics, l'oferta d'allotjament i la turística complementària, les infraestructures, els transports, els serveis, la formació de personal, etc.; d'ací que el producte turístic participe de diferents aspectes territorials i socioeconòmics (Vera, 1997; López, 1998). Entre els elements esmentats, destaquen els recursos turístics com a matèria primera del producte per la seua capacitat de generar dinàmiques turístiques. No obstant això, perquè un recurs pugui integrar-se en el sistema del producte turístic necessita que es pose en valor. Així, cal avaluar-lo des d'una perspectiva o mètode de caràcter integrat, que porte a implementar una metodologia d'avaluació analítica i integrada (López, 2001). A manera d'exemple s'aplicarà a dos espais naturals protegits, el Parc Natural de la Serra d'Espadà, a les terres castellonenques, i el Parc Nacional de Talassemtane a la regió de Tànger-Tetuan del Marroc.

Per tant, l'objectiu general es concreta a valorar els recursos des de criteris sistèmics i integradors, per a la seua articulació en el producte turístic. Així mateix, d'entre els objectius específics cal ressaltar l'anàlisi del seu grau d'atracció, la diversificació de l'oferta o la seua posada en valor sota criteris de sostenibilitat.

---

¹ Traducció del castellà del Servei de Llengües i Terminologia (Universitat Jaume I).

2. Els recursos territorials turístics

Denominem recurs a tot element material que per si mateix o en combinació amb altres, té capacitat per a atraure visitants a un determinat espai, i quan aquesta visita responga a motius estrictament de turisme, oci i recreació (López, 1998, 2003). Per això és necessari conèixer l'existència, les varietats i les tipologies dels recursos, tant per a detectar els mercats reals o potencials que són capaços d'atraure (Leno, 1993), com per a saber quina xarxa d'infraestructures i equipaments fan falta per a la seua articulació en el producte turístic. D'aquesta manera, adquireix valor propi el seu grau de funcionalitat, que porta a classificar-los en bàsics i complementaris (Gunn, 1988).

Els recursos bàsics són aquells que tenen capacitat pròpia d'atraure visitants i no tenen problemes de localització, cas d'una platja o un conjunt historicoartístic (López, 1998). En aquests recursos és important una valoració global de tots els factors i variables que intervenen, per a facilitar la posada en valor del conjunt o, si escau, la reactivació. Al mateix temps s'han de realitzar estudis del medi fisiconatural, dels usos del sòl, les infraestructures, o del tipus de poblament que hi existeix, per tal d'evitar possibles disfuncionalitats en el moment de la creació del producte. Pel contrari, els recursos complementaris la majoria de les vegades no posseeixen un atractiu clar i en conseqüència són més difícils de detectar. No obstant això, ateses les motivacions de la demanda actual, cada vegada més exigent amb l'oferta de productes diferenciats, els recursos complementaris incideixen en la remodelació dels bàsics; és el cas d'un recurs bàsic com ara les platges d'arena fina, que cada vegada estan més necessitades dels recursos complementaris que les requalifiquen. Així mateix, la coordinació de diversos recursos pot crear-ne un de bàsic, valga l'exemple d'una sèrie de fonts d'aigua que poden configurar una ruta o itinerari.

D'altra banda cal diferenciar entre «recursos turístics actuals» i «recursos turístics potencials». Els primers es caracteritzen perquè en l'actualitat són el suport d'una activitat turística estructurada en la qual es produeixen pernoctacions. En canvi, els potencials es troben encara en procés d'incorporació a la dinàmica turística, és a dir, no posseeixen un mercat ni un grau de comercialització turística. No obstant això, a través de la potenciació d'aquests recursos podrem millorar els productes actuals i ampliar les possibilitats turístiques de les diferents àrees; això sí, cal entendre que el valor de cada recurs depèn del segment de demanda que considerem en el seu sentit real i potencial (López, 2003, 2007).

3. La posada en valor dels recursos turístics a través de l'avaluació analítica i integrada: la seua aplicació al Parc Natural de la Serra d'Espadà i al Parc Nacional de Talassemtane (el Marroc)

El procés d'avaluació analítica i integrada s'inicia amb l'elaboració d'un inventari, que classifica els recursos en quatre categories: *a)* recursos naturals o paisatgístics; *b)* històricomonumentals, tècnics, etnològics i artístics; *c)* artesanals i gastronòmics; *d)* folklore, festes i esdeveniments programats. Una vegada realitzat el inventari es porta a terme la quantificació i distribució per categories i es traslladen els resultats a quadres i cartografia que permeta, des de criteris espacials, apreciar tant el grau de concentració com de dispersió.

No obstant això, per a obtenir el grau d'atracció actual i potencial dels recursos a través de la seua qualificació o jerarquització, és necessària una avaluació analítica i integrada, que consisteix a determinar la jerarquia primària del recurs atenent els components del sistema turístic que són els que intervenen en la creació del producte turístic. La jerarquia primària s'escala en cinc valors: 1. Complementa els altres recursos; 2. Motiva corrents turístics locals; 3. Atractiu en el marc regional; 4. Atractiu en el marc nacional; 5. Atractiu en el marc internacional (Boullón, 1988; López, 1998). D'aquesta manera, el procés s'articula en l'avaluació d'una sèrie de factors interns i externs, conformats en variables alhora que es consideren un conjunt d'indicadors (Quadre 1) que permetran concretar al màxim la valoració qualitativa dels recursos (López, 2008).

Així, els factors interns es conformen en les variables relatives a les característiques intrínseques a les infraestructures i grau de planificació i a les infraestructures turístiques i serveis. Pel que fa a les característiques intrínseques s'avalua l'especificitat i singularitat del recurs que és la variable de major importància dins del procés d'avaluació, per la qual cosa s'hi assigna un valor màxim de 20.

Quadre 1. Factors, variables i indicadors per a l'avaluació analítica i integrada de les jerarquies primàries dels recursos turístics. Font: López (2008).

FACTORS	VARIABLES	INDICADORS	VALORACIÓ MÀXIMA
X. Interns	A. Característiques intrínseques	- Especificitat i singularitat	20
	B. Infraestructures i grau de planificació B.1. Infraestructura general B.2. Grau d'urbanització	- Disponibilitat i qualitat dels recursos hídrics - Accessibilitat interna al recurs -Grau de qualitat de la trama urbana -Estètica de les construccions -Estat de les construccions -Estat de la urbanització en general	5
Y. Externs	C. Infraestructura, allotjament i serveis turístics C.1. Senyalització, servei d'informació i gestió turística C.2. Oferta d'allotjament C.3. Comerços C.4. Equipaments, serveis i sectors ambientals clau (Agenda 21)	-Grau de senyalització turística -Servei d'informació i gestió -Capacitat d'oferta d'allotjament comercial -Grau de dinàmica comercial -Equipament esportiu, cultural i d'oci -Servei d'abastiment d'aigua -Recollida i tractament de residus sòlids -Depuració d'aigües -Transport públic -Serveis sanitaris i assistencials	5
	A. Accessibilitat externa	-Accessibilitat al destí. Espai-temps	10
	B. Avaluació del recurs en el mercat turístic i volum de demanda que genera	- Procedència de la demanda -Grau d'atracció del recurs per part de la demanda	10
	TOTAL		50

Càlcul de la jerarquia primària

J: $(X+Y/50) \times 5$. J: Jerarquia. X: Factors interns. Y: Factors externs. 50: Puntuació màxima del recurs.
5: Jerarquia màxima del recurs.

Pel que fa a la variable d'infraestructures i el grau de planificació del recurs, la seua importància radica en la qualitat que imprimeixen al recurs. Consta de dos subapartats, el d'infraestructura general i el de grau d'urbanització, ambdós amb un valor jeràrquic màxim de 5 punts. Pel que fa a la infraestructura general es valoren dos indicadors, d'una banda la disponibilitat i qualitat dels recursos hídrics, i d'altra l'accessibilitat física al recurs turístic. Per la seua banda el grau d'urbanització facilita la qualitat perceptual, tant de l'estada de la població autòctona com dels visitants i s'analitza a través de quatre indicadors: trama urbana, estètica de les construccions, estat de les construccions i estat urbanístic general.

La variable que integra la infraestructura turística, l'oferta d'allotjament i els serveis turístics defineix els perfils turístics que matisen les característiques del desenvolupament, amb un valor màxim de 5 punts. Així, pel que fa a la infraestructura turística es consideren com a indicadors la senyalització, el servei d'informació i la gestió turística municipal que respon a l'existència d'una estructura políticoadministrativa que facilite la coordinació publicoprivada, bé siga a través d'un patronat o un consorci de turisme, reforçat amb una regidoria de turisme; així com associacions d'empresaris. L'allotjament és una variable de gran transcendència atès que la dinamització turística d'un recurs i la seua transformació en producte necessita d'allotjament comercial o regulat (hotel, càmping, apartaments, cases rurals, albergs, etc.). En aquest cas, tant la diversificació de l'oferta com la seua capacitat i qualitat són indicadors clau per a valorar la potencialitat dels productes turístics (López, 1998). Al seu torn, l'oferta comercial és cada vegada més determinant, ja que d'aquesta depèn la major o menor consolidació dels productes turístics. D'ací que l'indicador clau siga el grau de dinàmica comercial, i es valora el nombre de comerços lligats a l'activitat turística i la seua diversitat. Finalment, s'analitzen els equipaments esportius, culturals i d'oci, i es valoren gradualment el nombre d'instal·lacions disponibles i la seua qualitat, que es completen amb el servei d'abastiment d'aigua i els que s'inclouen a l'Agenda 21, com ara la recollida i tractament de residus sòlids, la depuració d'aigües, el transport públic i els serveis sanitaris i assistencials de la destinació.

Pel que fa als factors externs i si tenim en compte que el turisme implica «desplaçament entre un centre emissor i un altre receptor» (López Palomeque, 2008), l'accessibilitat externa és una de les variables que més definirà la jerarquització dels recursos, per la qual cosa el seu valor jeràrquic pot aconseguir un màxim de 10 punts. La seua avaluació dependrà de la situació actual de la xarxa de comunicacions que connecta l'espai objecte d'estudi amb els mercats emissors, bé a través del ferrocarril, per carretera o per via aèria, o també, la combinació d'aquestes tipologies. Així mateix, la valoració de l'accessibilitat a la destinació no dependrà exclusivament de la distància, sinó també de les característiques físiques de les infraestructures de transport. Respecte a l'última variable, aquesta es concreta en l'avaluació del recurs en el mercat turístic i el volum de demanda que genera. Amb una puntuació màxima de 10 punts es valora a partir dels resultats de l'enquesta als visitants, en la qual manifesten la seua preferència o grau d'atracció sobre els recursos turístics se-

gons les quatre categories. S'apliquen els valors percentuals sobre les categories i es valora cada recurs en funció de les preferències expressades per la demanda. Així, si predomina la demanda l'origen de la qual és la mateixa província en què s'ubica l'àrea d'estudi, la valoració obtindrà el mínim, ja que generalment no utilitza l'allotjament regulat sinó les segones residències, amb la qual cosa el dinamisme socioeconòmic que generen és menor; en canvi les valoracions màximes s'atorgaran si predomina la demanda amb origen en altres comunitats autònomes o internacional, atès que el desplaçament es regeix més per motivacions turístiques que no familiars i solen utilitzar en major grau l'allotjament regulat.

3.1. Aplicació del procés d'avaluació analítica i integrada als recursos turístics del Parc Natural de la Serra d'Espadà

El Parc Natural de la Serra d'Espadà s'ubica al sud de la província de Castelló (Figura 1), va ser declarat parc natural per la Generalitat Valenciana l'any 1998. Acull una superfície de 31.023 ha, distribuïda en dinou municipis entre les comarques de l'Alt Millars, Alt Palància i la Plana Baixa, amb una població que el 2008 era de 7.948 (INE, 2009). Es tracta d'un espai que ha participat de les crisis dels models agropecuaris tradicionals, els resultats negatius de les quals es van manifestar de manera rotunda a partir de l'últim terç del segle passat, tant en el seu àmbit demogràfic com socioeconòmic, mediambiental i cultural i va generar una gran fragilitat des del punt de vista territorial. Aquesta dinàmica s'ha aguditzat pel reclam que imprimeix la indústria, sobretot ceràmica, de la comarca de la Plana, els nuclis principals de la qual s'ubiquen als voltants del parc.

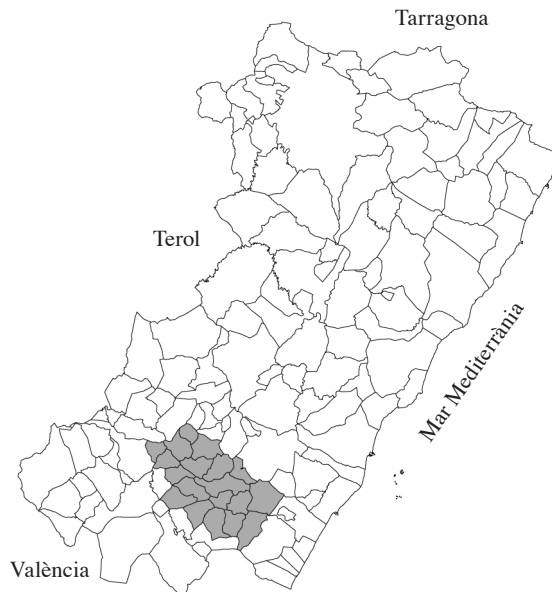

Figura 1. Parc Natural de la Serra d'Espadà. Font: Laboratori d'Estudis, Ordenació i Planificació d'Espais Turístics, Universitat Jaume I.

Cal dir que des de criteris ecològics, el parc està inclòs en la Xarxa Natura 2000 i en conseqüència és un espai que cal preservar de qualsevol activitat que pugui malmetre els seus hàbitats naturals o les seues poblacions de flora i fauna. A més, l'aprovació del PORN i el PRUG ha afavorit la seua protecció, encara que les accions que es duen a terme no es tradueixen en una dinamització socioeconòmica del parc. En aquest sentit, creiem que la preservació del seu medi i equilibri ecològic no haurien de ser incompatibles amb el progrés econòmic, en el nostre cas basat en la posada en valor dels recursos turístics, entre els quals, el turisme, pel seu caràcter transversal i desenvolupat de manera integrada i sostenible, és una clara oportunitat per a la seua dinamització.

Així, el total de recursos quantificats en el Parc Natural de la Serra d'Espadà ha sigut de 343 i la seua distribució per categories es troba encapçalada per la categoria A, és a dir, naturals i paisatgístics que representen el 41,98% del total; seguida dels recursos de categoria B, els històricomonumentals, tècnics, etnològics i artístics amb 123, amb el 35,86% del total de recursos. Ja a major distància se situa la categoria D, folklore, festes i esdeveniments programats, amb 51 recursos que suposen el 14,87%; i la categoria C, artesanals i gastronòmics, reduïda a 25 recursos. No obstant això, la distribució geogràfica no és equitativa i es diferencien tres àrees segons la seua concentració: la del Millars amb els municipis d'Aiòder, les Fonts d'Aiòder i Torralba del Pinar; la de la Plana on cal destacar Eslida, l'Alcúdia de Veo, Aín i Suera; i els municipis d'Almedíxer i Xóvar, Algímia d'Almonesir i Figueres en l'àrea del Palància.

L'aplicació del procés d'avaluació analítica i integrada aplicada a cada recurs permetrà establir la seua jerarquia primària, és a dir, el grau d'atracció que presenta. Una vegada determinada la jerarquia de cada un dels recursos, els seus resultats finals apareixeran distribuïts per municipis a fi de conèixer el grau d'atracció turística que presenta segons els recursos. Amb aquests resultats es portarà a cap el comentari global de cada una de les jerarquies, amb l'objectiu de dur a terme una valoració global del parc.

Així, els municipis els recursos turístics dels quals ofereixen una jerarquia primària millor valorada corresponen a Artana, Aín, Eslida i Tales, la qual ve determinada bàsicament pels resultats obtinguts en les variables de les característiques intrínseques i l'accessibilitat (Quadre 2). En una segona posició se situen aquells municipis en què predomina la jerarquia 2, és a dir atractiu a nivell local, com és el cas de Fondegulla, l'Alcúdia de Veo, Algímia d'Almonesir, Almedíxer, Assuévar, Aiòder, Xóvar, Matet, Pavies, Suera, el Vall d'Almonesir i Vilamalur. L'últim grup correspon a aquells municipis en què predomina la jerarquia 1, cas de les Fonts d'Aiòder, Torralba del Pinar i Figueres, és a dir, recursos que complementen altres i que per si mateixos no generen corrents turístics. El resultat d'aquest grup es troba molt condicionat per la baixa valoració obtinguda en la variable de l'accessibilitat, tot i que en algun municipi s'ubiquen recursos amb característiques intrínseques que superen la mitjana, com és el cas, per exemple, del forn àrab i els aqüeductes de Figueres, o el Pozo Negro de les Fonts d'Aiòder (Figura 2).

Així mateix, els resultats de l'avaluació distribuïts per jerarquies primàries ofereixen un clar predomini de la jerarquia 2, és a dir, atractiu en l'àmbit local, la qual concentra el 68,51 % del total de recursos del parc, seguida per la jerarquia 1 amb un 24,49 %. En canvi, la jerarquia 3, atractiu en el marc regional, només es troba representada per 24 recursos. Atenent els indicadors previstos en les variables de l'avaluació, les infraestructures i el grau

de planificació del recurs és el factor que presenta les majors deficiències; en particular, la infraestructura turística i els serveis, que porta, en certa manera, a un predomini de demanda que utilitza més les segones residències que l'allotjament comercial, fet que no afavoreix la creació de productes.

Quadre 2. Resultats per municipi de l'avaluació analítica i integrada dels recursos turístics del Parc Natural de la Serra d'Espadà. Font: elaboració pròpia.

Municipi	Factors interns (mitjana)			Factors externs (mitjana)		Índex jeràrquic (mitjana)	Jerarquia primària
	A	B	C	A	B		
Aín	7.2	3.7	1.9	8	4	24.8	2↓
Aiòder	6.9	3.1	1.8	4	2	17.8	2↓
Alcúdia de Veo	7.5	3.0	1.4	8	2	21.9	2↔
Algímia d'Almonesir	8.2	2.6	1.6	6	4	22.5	2↔
Almedíxer	5.9	3.2	1.6	6	4	20.7	2↔
Artana	8.2	3.6	2.0	10	4	27.8	3↓
Assuévar	7.5	3.5	1.3	6	4	22.4	2↔
Eslida	7.4	2.6	1.8	8	4	23.8	2↑
Figueres	6.0	2.7	1.4	2	4	16.1	1↑
Fondegulla	7.5	3.0	1.7	4	2	18.3	2↓
Fonts d'Aiòder	6.0	3.1	1.8	4	2	16.8	1↑
Matet	7.3	2.8	1.5	6	2	19.7	2↓
Pavies	7.9	2.6	1.4	2	4	18.0	2↓
Suera	7.7	2.5	1.9	8	2	22.1	2↔
Tales	8.4	2.9	2.3	8	2	23.6	2↑
Torralba del Pinar	6.2	3.0	1.8	2	2	15.1	1↑
Vall d'Almonesir	7.1	3.7	1.5	6	4	22.3	2↔
Vilamalur	7.	2.5	1.6	4	2	17.2	2↓
Xóvar	7.2	3.0	1.2	6	4	21.5	2↔
Mitjana	7.2	3.0	1.6	6	4	20.5	2↔

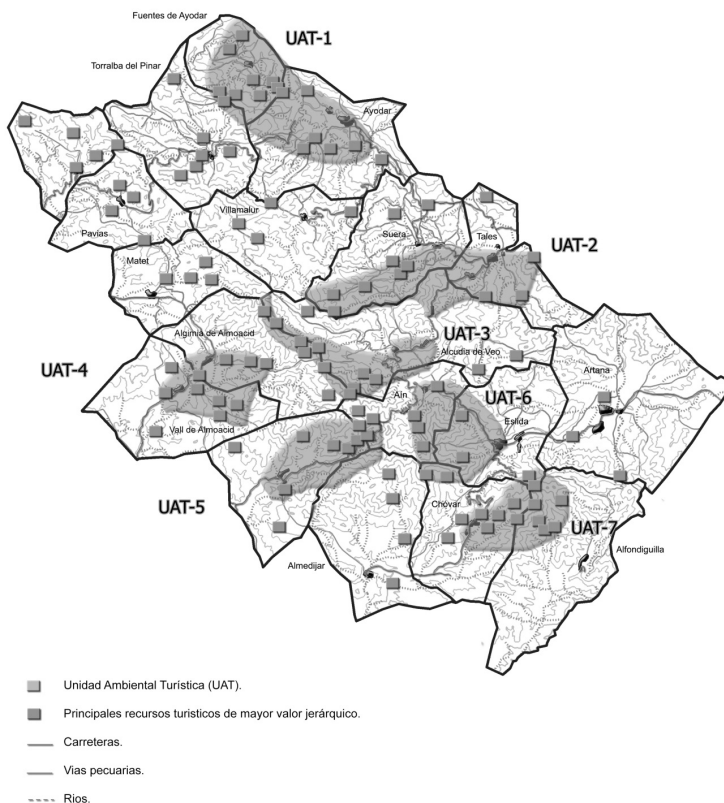

Figura 2. Localització dels recursos territorials turístics de major valor jeràrquic en el Parc Natural de la Serra d'Espadà. Font: Laboratori d'Estudis, Ordenació i Planificació d'Espais Turístics.

3.2. Aplicació del procés d'avaluació analítica i integrada als recursos turístics del Parc Nacional de Talassemtane (el Marroc)

El Parc Nacional de Talassemtane s'ubica a la regió Tànger-Tetuan al nord del Marroc (Figura 3). Va ser declarat parc nacional el 2004 i té una superfície de 58.950 ha que s'estenen sobre les províncies de Chefchaouen i Tetuan i acullen sis municipis de la província de Chefchaouen. La població que viu dins del parc està estimada en 30.000 habitants. La decisió de la creació del parc es va projectar el 1989, no obstant això, des de 1972 ha existit una reserva botànica per a protegir l'avetar que es troba en aquest espai. Els objectius principals de la creació del parc han sigut, en primer lloc, frenar el deteriorament progressiu dels ecosistemes, que podia tenir conseqüències desastroses i protegir i conservar la planta endèmica (*Abies Maroccana*), i en segon lloc, desenvolupar socioeconòmicament els municipis.

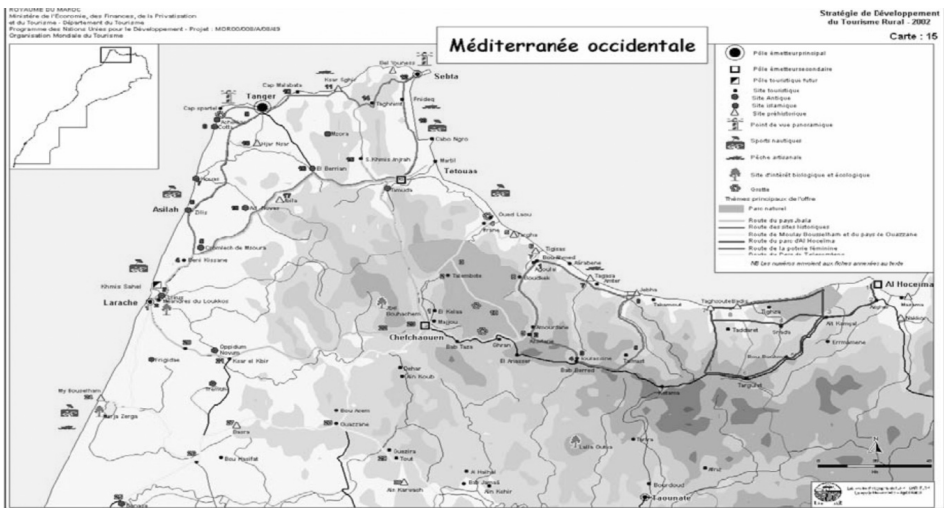

Figura 3. Ubicació del Parc Nacional de Talassemtane en la regió Tànger-Tetuan. Font: Estratègia de desenvolupament del turisme rural, 2002, mapa 15, Ministeri de Turisme del Marroc.

Al Parc Nacional Nacional de Talassemtane es troben una gran diversitat de zones bioclimàtiques on contrasta un bioclima humit i fred a les zones muntanyoses, com ara la muntanya Lakraa de 2.159 m d'altura, amb un bioclima subhumit a les valls i canals, la qual cosa facilita, juntament amb les característiques dels sòls, una variada i rica flora que es veu acompanyada d'una interessant fauna.

Aquestes característiques posicionen el parc entre els espais protegits més importants del Marroc però també dels més fràgils, com ho demostra el fet que aquest espai protegit forme part de la Xarxa Maragda, una xarxa d'especial interès per a la conservació i protecció de llocs de gran valor ecològic on les espècies endèmiques es veuen amenaçades.

Així, la pressió exercida sobre els recursos naturals d'aquest parc, i del Marroc en general, ha portat a una sobreexplotació dels seus recursos i a generar impactes negatius sobre el medi ambient que han repercutit en la qualitat de vida de la població, la qual cosa ha influït negativament sobre les seues possibilitats de sostenibilitat. És el cas del cultiu del cànnabis que s'ha expandit per la zona del Rif i que per si mateix presenta un gran impacte mediambiental, encara que també una ajuda econòmica per a la població.

Segons el programa nacional de lluita contra la desertificació de 2001, el Marroc està classificat entre els països amb una forta degradació de terres dins dels ecosistemes naturals amb una gran degradació específica que supera les 2000 tones/km² a l'any a la regió del Rif. No obstant això, encara que el país disposa d'instruments legislatius que esmenen els aspectes relatius als recursos naturals, els esforços, sobretot els relatius al fre de la sobreexplotació dels recursos forestals i de pastures i sobretot l'ús inadequat de l'aigua per part de la població, són insuficients per a afrontar aquestes condicions que afavoreixen el procés de degradació.

El Pla Director d'Àrees Protegides del Marroc elaborat el 1994 intenta considerar les preocupacions i les dificultats que presenta la població amb l'aplicació de mesures que faciliten la protecció del parc i al mateix temps de processos de dinamització socioeconòmica.

El Parc Nacional Nacional de Talassemtane (Figura 4) té, com hem assenyalat anteriorment, una gran varietat de recursos. El 66% pertanyen a la categoria de recursos naturals i paisatgístics, el 16% als històricomonumentals, el 8,7% a la categoria d'artesanals i gastronòmics i el 8,7% restant a la categoria de folklore, festes i esdeveniments programats. Per tant, existeix un predomini clar dels recursos naturals paisatgístics des del punt de vista quantitatiu.

Respecte a la qualificació dels recursos per municipis (Quadre 3), una vegada aplicada una avaluació analítica de caràcter integrat, els municipis que presenten millors jerarquies primàries són: Bab Tassa i Talambote amb una jerarquia 3 i 3 baixa, respectivament, és a dir que motiven corrents turístics regionals, seguits de Beni Derkoul amb una jerarquia de 2 alta (corrents turístics locals), Beni Selmane amb un 2 baix. Els que presenten uns menors valors jeràrquics són Tassift i Steha, a la zona del parc més oriental, amb jerarquia 1, que posseeixen recursos tan sols complementaris. La mitjana jeràrquica dels recursos dels municipis del parc correspon a la jerarquia primària 2, és a dir, que motiva corrents turístics locals. No obstant això, si s'analitzen aquestes jerarquies de manera desagregada, és a dir en els seus factors interns i externs, hi ha variables que condicionen negativament el resultat final a pesar de l'alt valor intrínsec d'alguns recursos.

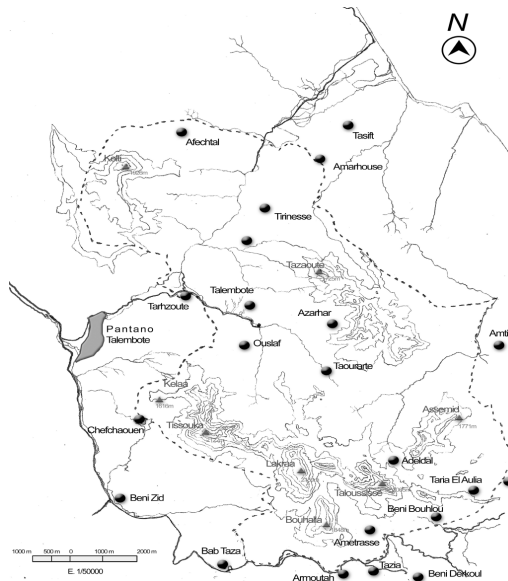

Figura 4. Parc Nacional de Talassemtane. Font: E.P. A partir dels fulls ni-30-xx-1a; ni-30-xix-2a , 2b, 2c, 2d del mapa topogràfic E: 1/100000, Ministeri d'Agricultura i de la Reforma Agrària del Marroc.

Així, els factors interns, sobretot en les seues variables d'infraestructura general i infraestructura d'allotjament i serveis turístics, presenten enormes deficiències a les quals cal afegir les debilitats dels factors externs tant en els variables d'accessibilitat com en el volum de demanda. En definitiva, són aquestes variables les que condicionen els resultats globals.

Quadre 3. Resultats per municipi de l'avaluació analítica i integrada dels recursos turístics del Parc Natural de Talassemtane. Font: Elaboració pròpia.

Municipi	Factors interns (mitjana)			Factors externs (mitjana)		Índex jeràrquic (mitjana)	Jerarquia primària
	A	B	C	A	B		
Bab Taza	17,4	3,1	2,6	5,0	2,0	30,1	3 ↔
Beni Derkoul	15,0	1,8	1,5	4,0	2,0	24,3	2 ↑
Beni Selmane	12,5	1,1	0,6	3,0	0,9	18,1	2 ↓
Steha	10,6	1,3	0,6	1,5	0,6	14,6	1 ↑
Talambote	13,0	3,3	2,3	5,0	2,8	26,4	3 ↓
Tassift	9,1	1,6	0,5	4,0	0,5	15,7	1 ↑
Mitjana	12,9	2,0	1,3	3,7	1,4	21,5	2 ↔

4. Conclusions

Els recursos turístics, per la seua capacitat de generar dinàmiques turístiques, es configuren en el principal element del producte turístic. Això, juntament amb les actuals motivacions de la demanda cap al contacte amb la naturalesa així com la riquesa patrimonial i cultural, justifica la importància de la seua posada en valor. Com a instrument per a facilitar la posada en valor s'ha aplicat un procés d'avaluació analítica i integrada que ha permès establir el grau d'atracció dels recursos turístics de manera objectiva a través de la jerarquia primària, que es basa en les variables que conformen els factors interns i externs.

Els resultats d'aquest procés d'avaluació, en el cas del Parc Natural de la Serra d'Espadà, ens ha permès establir que no n'hi ha cap recurs bàsic, és a dir, que ostenta capacitat pròpia per a generar corrents turístics i es troba representat per la jerarquia 4, atractiu en l'àmbit nacional, i la jerarquia 5, atractiu en l'àmbit internacional. Si bé cal destacar que 24 recursos posseeixen un atractiu en l'àmbit regional, la majoria corresponen a la jerarquia 2, és a dir atractiu local. Aquesta valoració mitjana-baixa ve condicionada en primer lloc per la seua singularitat, ja que les valoracions oscil·len entre 6 i 8 punts sobre un màxim de

20; en segon lloc i dins dels factors interns, es detecta una valoració baixa en les variables d'infraestructures, allotjament, serveis i equipaments, amb valors que no aconsegueixen la mitjana sobre un valor màxim de 5 punts. No obstant això, la valoració de l'accessibilitat externa és bona, la qual cosa facilita la seua posada en valor per a la configuració de productes, bé generals o articulats en les unitats ambientals turístiques.

Al seu torn, al Parc Nacional de Talassemtane també predomina la jerarquia 2 d'atractiu local. No obstant això, aquesta valoració mitjana ve condicionada pel que fa als factors interns, per l'accessibilitat al recurs, per l'estat de la urbanització, i en major grau per la infraestructura d'allotjament i serveis turístics. Pel que fa als factors externs, aquests vénen molt marcats en els seus aspectes negatius per l'actual mercat turístic i per l'accessibilitat a la destinació, resultats que queden maquillats per l'alt valor intrínsec que tenen molts dels seus recursos.

En definitiva, s'evidencia que si bé el resultat de l'avaluació analítica en termes globals és semblant en ambdós parcs naturals, el resultat parcial de les seues variables és bastant diferent. Així, mentre que al Parc Natural de la Serra d'Espadà el resultat final són les variables d'infraestructures, grau d'urbanització i l'accessibilitat a la destinació, pel contrari, al Parc Nacional de Talassemtane és el valor intrínsec dels seus recursos el que determina la seua jerarquia final. Per tant, aquesta avaluació analítica posa en evidència tant les fortaleses com les debilitats que s'han d'afrontar en ambdós casos i que marquen les estratègies que cal desenvolupar.

BIBLIOGRAFIA

- BOULLÓN, R.C. (1988): *Planificación del espacio turístico*, Mèxic, Trillas.
- GUNN, L.A. (1988): *Tourism Planning*, Nova York, Taylor & Francis.
- LENO CERRO, F. (1993): *Técnicas de evaluación del potencial turístico*, Madrid, Ministerio de Industria, Comercio y Turismo.
- LÓPEZ OLIVARES, D. (1998): *La ordenación y planificación integrada de los recursos territoriales turísticos*, Castelló, Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I.
- (2001): «La evaluación de los recursos territoriales turísticos de las comarcas del interior castellonense (Comunidad Valenciana)», *Revista de Investigaciones Geográficas*, 25, 137-157.
- (2005): «Técnicas e instrumentos para el análisis territorial», dins *Planificación territorial del turismo. Universitat Oberta de Catalunya*, 61-91.
- (2007): «El potencial turístico de las áreas de interior: tipología de recursos», dins Pardellas, X. (dir): *Turismo de interior en áreas fronteirizas*, Vigo, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Vigo, 13-30
- (2008): «Factores de localización espacial del turismo rural», dins PULIDO, J.I.: *El turismo rural*, Madrid, Síntesis, 159-184.
- LÓPEZ PALOMEQUE, F. (2008): «Delimitación conceptual y tipologías del turismo rural», dins PULIDO, J.I.: *El turismo rural*, Madrid, Síntesis, 21-49.
- RIFKIN, J. (2000): *La era del acceso. La revolución de la nueva economía*, Barcelona, Paidós.
- VERA REBOLLO, F. i altres (1997): *Análisis territorial del turismo*, Barcelona, Ariel Geografía.